

PETAR RUNJE

SENJSKI KULTURNI KRUG I SENJSKA TISKARA

Petar Runje
Nova cesta 7
HR 47300 Ogulin
petar.runje@ka.t-com.hr

UDK: 908(497.5 Senj)
655.1(497.5 Senj)(091)
003.349.12
Izvorni znanstveni članak
Ur: 2008-11-17

Na temelju nekih novih arhivskih podataka autor upućuje na povezanost i aktivnost na društvenom i kulturnom planu svećenika glagoljaša krajem 15. i početkom 16. stoljeća te jasnije ocrta život tiskara: Gašpara Turčića, Tomasa Katridarića i Blaža Baromića. Postoji velika vjerojatnost da su u senjsku glagoljašku kulturnu sredinu bili uključeni franjevci trećoredci glagoljaši, u prvom redu premalo poznati fra Stjepan Belić, prvi službeno priznati učitelj staroslavenskoga jezika krajem srednjega vijeka.

Cljučne riječi: senjski kulturni krug, senjska tiskara, glagoljaši

Skoro stotinu godina vladalo je uvjerenje, nastalo nepoznavanjem pravog stanja glagoljaštva u srednjem vijeku, da su glagoljaši bili siromašni i na niskoj kulturnoj razini. Ta paušalna ocjena mijenja se u drugoj polovici 20. stoljeća u prvom redu zahvaljujući istraživanjima i procjeni profesora Eduarda Hercigonje. U tom pravcu idu zapaženi i vrijedni radovi Josipa Hamma, Vjekoslava Štefanića, Radoslava Katičića, Biserke Grabar, Ivanke Petrović, Josipa Leonarda Tandarića, Branka Fučića, Anice Nazor, Josipa Bratulića i drugih marnih istraživača hrvatskog glagoljizma. Kriva slika o siromaštvu i kulturnoj inferiornosti srednjovjekovnih glagoljaša nastala je tako što se od druge polovice 16. stoljeća do 19. stoljeća glagoljaški kler nalazio u ekonomskim teškoćama i zbog nemogućnosti pohađanja viših

učilišta. Turskim osvajanjem, glagoljaško područje svedeno je na uski i siromašni priobalni prostor Dalmacije, Kvarnera i Istre te ostao odvojen od svoga zaleđa.

U drugoj polovici 15. i početkom 16. stoljeća Senj ima neobično važnu tranzitnu ulogu; preko njega nalazi se najsigurniji put iz priobalja prema unutrašnjosti: Zagrebu, Budimu, Beču, Slavoniji, Ugarskoj i Austriji. Godine 1489. u Senju se nalazi ankonski konzulat, a 1491. otvara se konzulat dubrovački.¹ Senj, najznačajniji grad koji je u priobalju izvan Dubrovačke Republike i Venecijanske Dalmacije, u vlasti je Frankopana, a zatim Ugarskoga kraljevstva. Dobro je poznato kako je u razdoblju inkunabula Venecija zbog ekonomskih probitaka čuvala i pazila proizvodnju tiskane knjiga. Jedini se do sada Senj može pohvaliti da je u tom razdoblju imao tiskaru. Sva djelatnost senjske tiskare bila je na staroslavenskom i hrvatskom jeziku. Ovdje ću se osvrnuti na glagoljaški kulturni krug vezan poglavito uz tiskarsko umijeće.

Kulturna razina glagoljaša

Za područje Zadra i zadarskih otoka o svećenicima glagoljašima i o školovanju glagoljaša uz materijalno blagostanje pokušao sam dokazati i njihovu kulturnu ravnopravnost sa svećenicima latinašima. To je, kako izgleda, bio kler koji je poznavao i latinski i slavio sveta otajstva vjere na jednom i drugom jeziku, kako to lijepo krajem 14. stoljeća bilježi Juraj iz Slavonije u Francuskoj, kada veli za hrvatskog biskupa: "Hrvatski biskup bio prvi koji je poznavajući oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, slavio misu na jednom i drugom jeziku, kako bi smatrao uputnim".²

Za vrijeme zadarskog nadbiskupa Maffea Valaressa (1450. - 1496.) na zadarskoj sinodi 1460. godine zabranjuje se svećenicima glagoljašima pjevati poslanicu i evanđelje bez pisanoga teksta pred sobom.³ Dakle, nije povod zabrani neznanje, nego solidno znanje i poznavanje svetoga pisma. Radi eventualnih propusta biskup zahtjeva da moraju imati ispred sebe zapisanu Božju riječ – svetopisamski tekst. U isto vrijeme krčki biskup Mikula u odredbama Omišaljskom kaptolu određuje "Da vs'ki redovnik misnik kapitula Omiš'lskoga ot sele do 2 lete imij imeti svoj brvial svršen pod penu zgublenja dela za jedno leto."⁴ Godine 1542. u Krku se spominje "domin Jakov

¹ S. F. FABIJANEC, 2007, 103-152.

² F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, 1984, 6; P. RUNJE, 2003.

³ C. GIANNELLI (+) - S. GRACIOTTI, 2003, LVIII.

⁴ K. HORVAT, 1911, 524.

Skorupić od Paga va to vrime meštar od skule latinske"⁵ kojega je za svećenika zaređio biskup Juraj Divinić u Zadru. Rečeno je da je "meštar latinske skule", što može značiti da postoje i meštri glagoljaške škole.

Za područje Senja nemamo tako opsežan arhivski materijal na kojemu bi se moglo pokazati da je glagoljaški i latinaški kler jedinstven, ali može se pretpostaviti da je to jedan kler i da među njima nema napetosti. S malo preostalih arhivskih izvora može se potvrditi da su svećenici glagoljaši poznavali latinski i da su se njime služili.

Školovanje glagoljaša

Na žalost nemamo arhivske građe u kojoj se obrađuje školovanje u srednjem vijeku za senjsko područje. Iz njihovog općeg kulturnog nivoa može se zaključiti da su imali školsko obrazovanje. Zanimljivo je kako Baraković piše da je u vrijeme Marka Marula u Zadru školski jezik bio hrvatski, a da je u njegovo vrijeme, nažalost, to postao latinski kako pjeva:

"Tako ja pri mojih živa sam umrla
Pokle se ni po njih ma slava prostrla,
Bih nigda doprla na vrime Marula
Latinkam do grla i glas njih taknula
Opet sam padnula, zač jazik slovinski
Vas nauk od skula promini u rimski.
Živa Saržinke, slovuć neumrle,
Grkinje, Latinke, jer svoji njih grle"⁶

Ako je Baraković tako tvrdio za Zadar, onda bismo i za Senj s mnogo razloga mogli misliti da su škole bile na hrvatskom jeziku.

Profesor Hercigonja pišući o društvenim i gospodarskim okvirima hrvatskog glagoljaštva na prijelazu iz srednjega u novi vijek piše: "I u tom uskovitlanom vremenu koje će se, za buduća stoljeća hrvatske povijesti, sudbonosno prelomiti na Mohaču i Cetinu, senjski glagoljaši iznalaze energiju za ponovno pokretanje tiskare (1507.-1508.), za kulturni i književni pothvat koji još jednom očituje njihovu zadivljujuću životnost, onu inherentnu, upornu duhovnu snagu po kojoj je glagoljaštvo, u cjelini uzevši, jedna od najmarkantnijih sastavnica višestoljetnog kulturnog i povijesnog gibanja na našem etničkom prostoru".⁷

⁵ M. BOLONIĆ, 1980, 126.

⁶ J. BARAKOVIĆ, 1964, pjevanje VII, stih 923-930.

⁷ E. HERCIGONJA, 1983, 218.

Bilo bi vrijedno znati za sve klerike (žakne) koji su zabilježili bilo kratki zapis, bilo svoje ime na glagoljskim kodeksima s područja senjske biskupije. Ti sitni podatci mogli bi dati poticaj za istraživanja školovanja na senjskom području u srednjem vijeku. Godine 1457. spominju se dvojica klerika i šest svećenika koji su za svoj posao nagrađivani od imanja opatije svetoga Nikole u Otočcu. U Senju 6. kolovoza 1503. godine piše oporuku svećenik senjski Antun Malatestinić, a među svjedocima njegove oporuke navodi se i Ivan Butković, klerik. Među ostalim ostavlja bratovštini sv. Ivana u Senju "unum suum breviarium et unum Misalle de litteris sclabonicis impresuum in papiro".⁸ Svećenik Antun Malatestinić 1497. godine je rektor crkve sv. Vida pokraj Bribira (modruške biskupije).⁹

Svećenici glagoljaši u kasnom srednjem vijeku, posebno u priobalnom dijelu Hrvatske, poznavali su latinski, hrvatski i staroslavenski jezik. Da su poznavali staroslavenski liturgijski jezik profesor Stjepan Damjanović, pozivajući se na vrsnog poznavatelja staroslavenskog jezika Josipa Leonarda Tandarića, piše: "J. Tandarić, inače vrlo oprezan u zaključcima, odrješito zaključuje, nakon detaljne analize, da su glagoljaši dobro znali i latinski i staroslavenski. Prevodili su često biblijsko-liturgijske tekstove na upravo klasično pravilan staroslavenski jezik hrvatske redakcije i svaka je rasprava o njihovu nepoznavanju staroslavenske norme i njihovoj općoj neukosti – bespredmetna".¹⁰

Svećenici glagoljaši svjesni su svoje odgovornosti i uloge u odgoju i kulturnom podizanju puka. Pisac Petrisova zbornika 1468. piše: "Nam je biti meštrom i učiti i prosvećati plku tmu...".¹¹ Ovaj zbornik duhovnoga štiva nastao je na području senjsko-modruške biskupije u srednjem vijeku.¹² A biskup Šimun Kožičić Benja, pripremajući se za tisak, svjestan je kako se prihvaća vrijednog i važnog duhovnog i kulturnog posla.

Uloga senjskog kaptola i bilježnici

Senjski kaptol i biskupska kancelarija u Senju dvije su različite institucije koje obavljaju slične poslove, tj. izdaju javne spise i vode manje sudske procese.

⁸ Kaptolski arhiv Senj, fascikl I, br. 12. 6. VIII. 1503.

⁹ DAZd, Rapski arhiv, kutija 5, 1497, str. 378r.

¹⁰ S. DAMJANOVIĆ, 2000, 273.

¹¹ S. DAMJANOVIĆ, 2000, 279.

¹² M. BOLONIĆ, 1975, 102.

Kaptol je od cara Sigismunda 25. lipnja 1392. godine dobio pravo pečata, čime je kaptol postao vjerodostojno mjesto "locus credibilis" i kao takav imao je važnu ulogu u pisanju i čuvanju javnih službenih isprava.¹³ Kaptol je imao svoje radno mjesto u sakristiji katedralne crkve sv. Marije u Senju. Dokumente je potvrđivao kaptolskim pečatom. Njih je mogao sastavljati vjerojatno svaki kanonik, razumljivo, sav posao je bio službeno i registriran i kao takav imao je s pečatom punu vjerodostojnost. Kaptol je imao i kancelara, a nekada je pozivao komunalnog kancelara u službu.¹⁴

Car Sigismund malo pred svoju smrt podjeljuje 26. kolovoza 1437. godine senjskom biskupu Ivanu de Dominisu i obitelji rapskoj de Dominis carski palatinski naslov s kojim članovi obitelji de Dominis dobivaju pravo imenovati javnim bilježnicima. Senjski biskup Ivan Dominis ujedno je i savjetnik carskoga dvora.¹⁵ Javnim bilježnikom u Rabu imenovan je svećenik i kanonik senjski Petar Jakovčić 1482. godine. U službi javnog bilježnika bio je u Senju, a po potrebi sigurno je išao i u druga mjesta, kao što nam svjedoči spis od 3. veljače 1489. pisan u Brinju.¹⁶

Ivan de Dominis imenuje u Rabu 16. ožujka 1497. javnim bilježnikom svećenika Ivana Frančića, sina gospodina Jakova "de Brigne de partibus Sclavonie litterarum sclavonice periti".¹⁷ U ovom imenovanju izričito se spominje stručno znanje latinskoga, a to je bilo potrebno i svakom imenovanom javnom bilježniku jer je to bio uglavnom službeni jezik javnih spisa.

Kao što je kaptol bio prihvaćen kao vjerodostojni javni čimbenik, tako su i javni bilježnici i kanonici imali svoju ne manje važnu ulogu. Istodobno je u Senju moglo biti i više javnih bilježnika. Nekako u to vrijeme bilježničku službu obavlja pop glagoljaš Ivan Zoičić "notar publik cesarsku oblastiju". Prisutan je i sastavlja javni spis 22. listopada 1484. godine.¹⁸ Pet mjeseci kasnije (11. travnja 1485.) u Jablancu sastavlja javni spis "Marinčul Maroman z Raba, notar publik i tada kancelir gdna biskupa senskoga prošen pisah".¹⁹ A 5. lipnja 1485. piše javni spis "Pop Jakov Baičić, cesarsku oblastju notarij

¹³ M. BOGOVIĆ, 1998, 87.

¹⁴ A. GULIN, 2008, 311 – 328.

¹⁵ M. GRANIĆ, 1982, 53-62. "Ad perpetuam rei memoriam Venerabili Joanni episcopo Segniensis Sacri Lateranensis Palati Comiti, consiliario nostro."

¹⁶ Đ. ŠURMIN, 1898, 334-335. "... v kloštri svete Marie v Brinah, pred popom Jakovom Macićem, i ... manu notarom zdola pisanim.. I ja pop Pero Jakovčić (iz) Sena, kanonik crikve senske cesarsku oblastju notar puplik."

¹⁷ O. BADURINA, 1497.

¹⁸ Đ. ŠURMIN, 1898, 301.

¹⁹ Đ. ŠURMIN, 1898, 304.

publik".²⁰ Pred javnim bilježnikom, svećenikom Jakovom Bajčićem, 21. ožujka 1497. godine svjedoče plemići iz Gacke da su platili desetine.²¹ Godine 1502. dogovor koji čine u Senju, bilježi svećenik i javni bilježnik, Gajo Turina, a to je Gašpar Turčić koji sudjeluje kao žakan u izdavanju glagoljskog misala u Senju 1494. godine, kako ćemo vidjeti kasnije.

U Senju (17. VIII. 1457.) svećenik Jakov Sepković, arhidakon Senja, ostavlja svoj misal Antonu, sinu Jurja "Bedriacho" /Bedričiću/. A svoj brevijar, paramente i druge stvari oporučuje crkvi senjskoj, neka ide od svećenika do svećenika i neka ga se svećenici sjete u molitvi godišnje.²²

U Senj je 19. travnja 1471. godine Matej Bradičić iz Senja, donio javni spis napisan 5. listopada 1469. "in littera sclabonica" od senjskoga arhidakona Martina te moli javnog bilježnika Tomu de Stantiusa neka ga prevede na latinski jezik.²³

Žakan Kirin 1359. prepisuje Lobkovičev kodeks u sv. Kuzmi i Damjanu u Senju.²⁴ Godine 1360. gospođa Ana sudski traži da joj Radovan, rodnom iz Modruša nastanjen u Zadru, vrati posuđenu Pribu knjigu, koju je on poslao na prijepis u Senj. I ovaj se obvezuje da će u roku petnaest dana izvršiti sudsku presudu.²⁵

Stotinu godina prije nego Tomas, arhidakon senjski, prepisuje za Vrbnik misal u Senju, žakan Kirin prepisuje važno djelo glagoljicom u Senju, a Radovan šalje na prijepis neku knjigu u svoj rodni Senj!

Tiskari

Poznato je više osoba koje su sudjelovale pri tiskanju glagoljskih knjiga u Senju. Tiskanje knjiga u Senju zbiva se u dva vremenska razdoblja: 1494.-1496. i 1507.-1508. godine. Njihova imena spominju se u kolofonima tiskanih djela, neki kao tiskari, neki kao prevodioci a neki kao suradnici bez posebne specifikacije. Općenito se prihvaća da su radili kao tiskari u senjskoj tiskari: Blaž Baromić, Silvestar Bedričić, Jakov Blažiolović, Gašpar Turčić, Urban iz Otočca, Tomas Katridarić, đakon i Grgur Senjanin. Neki su spomenuti kao prevodioci. Ovdje ćemo, na temelju nekih dokumenata i pokazatelja, nešto više reći o trojici; Gašparu Turčiću, Tomašu Katridariću i Blažu Baromiću.

²⁰ Đ. ŠURMIN, 1898, 306.

²¹ M. SLADOVIĆ, 1856, 171.

²² DAZd, Rapski arhiv, kutija II, 17. VIII. 1457.

²³ DAZd, Rapski arhiv, kutija II, 19. IV. 1471. str. 33r.

²⁴ I. MILČETIĆ, 1911, 82-83.

²⁵ M. ANČIĆ, 1990, 521-546.

Gašpar Turčić

Gašpar Turčić, žakan senjske crkve, javlja se kao suradnik pri izdavanju Misala 1494. godine. Po svemu sudeći njegov život bio je neobično buran i plodan. Na temelju preostale arhivske građe podsjetit ću na njegov lik koji se uzdiže iznad osrednjosti njegova vremena. Prvi spomen, koliko do sada znamo, Gašpara Turčića nalazimo u glagoljskom tiskanom misalu 1494. godine: "...A biše štampani s dopuštenem' i volju gna ba. od dmona Blaža Baromišta i domina Salvestra Bedričišta . i žakna Gašpara Turčišta b' nas' spasi Amn'".²⁶ Svakako zanimljivo je i to da se on, žakan, to jest još čak, spominje s dvojicom crkvenih dostojanstvenika. To samo po sebi odaje i njegovo značenje i važnost, ali i upućuje na njegovu stručnost. Nije li se kao "žakan" u školi i pri svršavanju studija spremao za svećeničko ređenje? On je žakan, čak, a nije nevjerovatno da je već 1494. godine on i žakan u "u redu vandjelskom", tj. već je zaređen za đakona! To što se njegovo ime nalazi otisnuto u kolofonu bez sumnje daje naslutiti na njegov doprinos u ovom značajnom stvaralačkom pothvatu.

Manojlo Sladović spominjući sukob koji je nastao 1501. godine između senjskog biskupa Jakova Blažiolovića i otočkog biskupa Vinka Andreisa Trogirana, piše: "Odmah prve godine imadjaše Jakov pravdu s Vickom Andrijevićem biskupom otočkim poradi desetinah u gadskoj, koji si novokrsla biskupija otočka prisvajaše. Na tu svrhu biahu izbrani sudci razgodnici kojih odluku kralj Vladislav 1502 potvrdi i odluči da se imade u kralja i pape posle smrti biskupa Vicka moliti da se otočka biskupija dokine a senjska u starinske svoje pravice uzpostavi. Pomenuti sudci biahu: Ivan Krtica arkipresbyter pažki, Silvestar Bedurić arhižakan senjski, braj Paval prior pavlinski u Senju. Njihovo mnenje upisa Gajo Turina svećenik senjski i kral ga u svoje pismo za potvrđenje uvrsti".²⁷ Svećenik kojega Manojlović naziva "Gajo Turina", smatram da je svećenik Gašpar Turčić, koji se i kasnije spominje kao bilježnik, kancelar krčke biskupije. "Gajo Turina" je pisar u senjskoj crkvi, možda u pravom smislu javni bilježnik, što će kasnije sigurno biti u krčkoj biskupiji.

Drugi sigurni spomen na Gašpara Turčića je 10. svibnja 1509. godine kada za njega, koji se nalazi u zatvoru kod Pavla Polovića, vikara modruškoga, garantiraju, tj. jamče četvorica uvažanih članova senjskog kaptola, i to: gospodin Silvestar Bedričić, senjski arhidakon, gospodin Ivan Mikulanić vikar senjske biskupije te gospoda Tomaš Katridarić i Blaž

²⁶ M. BOŠNJAK, 1970, 162.

²⁷ M. SLADOVIĆ, 1856, 101.

Pečarić, kanonici senjske crkve.²⁸ Gospodin Gašpar Turčić je u zatvoru, ne navodi se razlog zbog kojega je dospio u nj, to oni znaju, ali ne stavljaju na papir. On je svećenik jer je oslovljen i s "gospodin" i s "domin", poput drugih svećenika u dotičnom spisu. Dostojanstvenici senjske Crkve jamče da Gašpar u buduće ne će niti protiv Pavla Polovića, modruškog vikara, niti da će protiv bilo koga od modruškoga kaptola bilo što iznositi. Ta garancija i okolnosti ukazuju na prilično ozbiljnu stvar. Ovdje možemo samo podsjetiti da je u to doba modruška biskupska stolica prazna i da će tek u studenome biti imenovan modruškim biskupom Šimun Kožičić Benja.²⁹ Kako su u događaj umiješani vrhunski ljudi biskupije, a riječ je o stvarima imovinskim i teritorijalnim biskupija, napetost je bila velika. Dobro se je sjetiti da je pod Otočku biskupiju spao i dio Modruške biskupije, pa možemo pretpostaviti da je i ta biskupija umiješana u taj neugodni proces sređivanja vlasničkih pitanja, a k tomu tako je nesigurno vrijeme i silne napetosti koje su osmanlijskim nadiranjem svakim danom sve teže i neizvjesnije.

Čini mi se vrijednim navesti još jedan podatak. Svećenik Pavao "Pulanić kanonik i arkižakan i vrhovni namestnik modruški" bio je u odboru oko pitanja desetina i 1502., godine. Taj proces i napetost među strankama ostala je do 1512. godine, barem među plemićima u svezi desetina koje su trebali davati biskupiji.³⁰ Vjerojatno je to i uzrok zašto je Gašpar Turčić 1509. dospio u uze kod modruškoga vikara Pavla Polovića. Otočka biskupija formirana je od većeg dijela senjske, kao i od dijela modruške biskupije. Dakle, u proces o granicama i desetinama biskupijskim umiješane su sve tri biskupije.

Po sebi važni su nam i jamci za Gašpara Turčića. Gospodin Ivan Mikulanić, senjski vikar, 11. studenoga 1512. po magistratu senjskom nakon smrti Silvestra Bedričića bio je imenovan za arhidakona senjske crkve.³¹

Gospodin Blaž Pečarić, kanonik senjske crkve, koji se javlja kao jamac za Gašpara Turčića poznat je kao svjedok u oporuci senjskoga svećenika Antuna Malatestinića (6. kolovoza 1503. godine). On se javlja kao svjedok s Mihovilom Miletićem "clericis et prebendariis ecclesie segn.", s Ivanom Butkovićem također klerikom senjske crkve i Jakovom zidarom. U oporuci Anton Malatestinić, među ostalim, ostavlja bratovštini sv. Ivana u Senju

²⁸ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1863.

²⁹ "I az nedostoen izbran esam od ego na modrušku biskupiju: dan .7. novembra leto gne .1509". Tako donosi o svojem imenovanju za biskupa Šimun Kožičić Benja u *Knjižice od žitje rimskih arhiereov i cesarov*.

³⁰ M. SLADOVIĆ, 1856, 101-102.

³¹ Kaptolski arhiv Senj, fascikl 1, br. 18, 11. XI. 1512.

"unum suum breviarium et unum Missale de litteris sclabonicis inpressum".³² Još su jamci Silvestar Bedričić i Tomas Katridarić o kojima će biti riječi.

Za svećenika Antona Malatestinića pribilježio sam podatak za godinu 1497. kada se u Rabu spominje kao "rector" crkve sv. Vida koja se nalazi u blizini Bribira a pripada modruškoj biskupiji.³³ Čini mi se vrijednim spomena da su skoro u isto vrijeme u Senju dva svećenika kanonika (a možda čak i tri) s imenom Blaž. Naime u javnom spisu u Rabu 7. travnja 1504. godine pred javnim bilježnikom, Matej pokojnoga Petra iz Posedarja, imenuje svojim javnim zastupnikom svećenika Ivana "plebanum opidi Ribnich in partibus Sclavonie", kapelana cijnenog gospodina Anđela Frankopana pred "coram reverendis dominis Blasium Juancolich archipresbiteri Segne, Blasium Baronich et Georgium Chircovich canonicorum Segne" u procesu što ga ima s gospodinom Markom, kapetanom Senja.³⁴ Vrijedno je spomenuti i to da se senjski kanonik Blaž Juancolich spominje i 5. srpnja 1484. godine u Senju.³⁵ Vjerojatno je od kanonika Blaž Juancolich postao i arhipresbiter senjski u tom razdoblju. Tako ovdje vidimo vrlo aktivan život članova senjskog kaptola. Možemo samo postaviti pitanje nije li Blaž Pečarić i Blaž Juancolich jedan te isti čovjek (prezime Juancolić dolazi od Ivan).

Čini mi se vrijednim spomena i podatak koji se vjerojatno odnosi na svećenika Ivana kojega 8. prosinca 1505. Ivan de Dominis, sin pokojnoga gospodina Andrije zadarskog i rapskog plemića, imenuje javnim bilježnikom u Rabu.³⁶ Gospodin Matej Bradičić iz Senja 19. travnja 1471. donosi svećeniku Tomi de Stantiisu, rapskom bilježniku, pismo napisano "in littera sclavonica" od Martina arhipresbitera senjskoga i moli bilježnika da to pismo prevede na latinski.³⁷ U drugoj polovici 15. stoljeća vrlo česti su susreti u rapskoj javnoj kancelariji ljudi iz Senja u različitim poslovima. Osjeća se čvrsta povezanost u ekonomskom, društvenom i vjerskom pogledu.

S ovim podacima kao da nam se otvara nova stranica kulturno – pravne djelatnosti, povezanosti i aktivnosti svećenika glagoljaša i latinaša. Vjerojatno je dominantni jezik u rapskoj crkvi latinski, kao što je hrvatski, tj. staroslavenski u senjskoj crkvi. To ne predstavlja nikakav problem u komunikaciji i suživotu mjesnih crkava. U Rabu je organizirano školovanje.

³² Kaptolski arhiv Senj, fascikl 1, br. 12, 6. VIII. 1503.

³³ DAZd, Rapski arhiv, kutija 5, 1497, str. 378r.

³⁴ DAZd, Rapski arhiv, kutija 6, 7. IV. 1504, str. 227r.

³⁵ E. FERMENDŽIN, 1892, 294.

³⁶ Rapski arhiv, Kutija 6, 8. XII. 1505, 319. "... capellanus Magnifici ac potentis domini d. Comitis Angeli de Frangepanibus Segne..."

³⁷ DAZd, Rapski arhiv, kutija II, 19. IV. 1471, str. 33r.

Biskup Ivan Scaffa 21. veljače 1460. godine povjerava svećeniku Antonu Bizi "regendum scolas clericorum Arbensis pro uno anno tantum". U lipnju iste godine spominje se fratar Germano de Placentia "magister scholarum Arbi". Krajem 1497. godine u Rabu spominje se u prisutnosti "in presentia presbyteri domino Matheo Segota recotre scholarum".³⁸

Gašpar Turčić, senjski žakan pa svećenik, dugo vremena je služio kao kancelar u krčkoj biskupiji.³⁹ Natal a Turre, krčki biskup, imenovao je 3. veljače 1518. Gašpara Turcyna, senjskoga svećenika, bilježnikom u krčkoj biskupiji. Imenovanje je izvršio u prisutnosti Franje Bogdešića,⁴⁰ svećenika iz Baške i pred drugim svjedocima. Papa Leon X. potvrdio je 3. studenoga 1518. potvrdio je službe koje mu je biskup Natalis dodijelio.⁴¹ Krčki kanonici su godine 1517. pisali i vrlo pohvalno govorili o biskupu Natalu, međutim, već 1524. godine svi svećenici, kanonici i žakni krčki molili su Klementa VII. da ga makne s biskupske stolice jer nije vrijedan svojim načinom života biti biskupom. U tom se nezadovoljstvu posebno isticao svećenik Gašpar Turčić kojemu je biskup Natal oduzeo kancelariju. Papa nije smijenio Natala s biskupske stolice, ali je Natal oduzeo kancelariju Turčiću. Godine 1527. (10. prosinca u Mlecima) biskup Natal ponovo vraća kancelariju u Krku Gašparu Turčiću koji obećava da više ne će govoriti protiv biskupa.⁴² I kako veli Crnčić "Nu Turčina prvo kožu nego šegu". U isto vrijeme Euzebije Prioli, opat u sv. Mihovilu u Veneciji, želi postati krčkim biskupom. I u tomu nalazi suradnju Gašpara Turčića. Opat Euzebije Prioli obećava Gašparu Turčiću 15. veljače 1528. "namjestničiju i pisariju i obhodne poreščine i polovicu bilježnišije, ako mu je isprosi od Natala".

Podatci se nižu dalje. U svibnju 1528. godine krčki biskup Natal a Turre izdaje vrlo stroge odredbe za svećenike, među ostalim određuje da

³⁸ O. BADURINA, 1460, 846, 848; 1497, 74.

³⁹ Vidi o Gašparu Turčiću javnom bilježniku i kancelaru krške crkve Petar Runje, Gašpar Turčić

⁴⁰ Arhivi Biskupije Krk, Sv. I, Acta 2. Natalis a Turre 1516-1528., "3. II. 1518. Gasparo Turcyna de Segnia segnensis diocesis. Tibi eamdem cancellariam Curie et mense nostre episcopalis Veglensis cum plenitudine potestatis auctoritate nostra ordinaria et qua fungimus in hac parte Tibi eamdem cancellariam nostram damus, contulimus et conferamus irrevocabiliter perpetuis temporibus.." 3 Euzebije Prioli 1528-1530.

Svećenik Franko Bogdešić iz Baške, doznajemo da 31. listopada 1527. nije više među živima jer se spominje kao pokojni kada se u njegovoj kući u Baški piše javni spis. Cfr. V. ŠTEFANIĆ, 1954, 151.

⁴¹ Arhiv Krčke biskupije, I, Acta Ep. Eusebii a Priolis (1528-1531), 1r.

⁴² Arhiv Krčke biskupije sv. I, 2r-v.

bilježnici svećenici pod suspenzijom moraju imati sve svoje javne bilježničke spise abecedno evidentirane.⁴³

A 13. srpnja 1528. u Veneciji Natal se odriče biskupije i predaje kancelariju krčke biskupije Gašparu Turčiću. I konačno, 9. listopada 1528. Klement VII. razrješuje biskupa Natala krčke biskupije te imenuje krčkim biskupom Euzebija Priolija. To je potvrdila i 10. veljače 1529. il Consiglio dei Pregadi u Veneciji.⁴⁴

I dalje se odnosi zapliću i pogoršavaju, a u njima sudjeluje i Gašpar Turčić. Euzebije Prioli nije dugo ostao u službi krčkoga biskupa. Ljeti 1529. nalazi se u Rimu, a 1530. u Veneciji kamo u veljači 1530. dolazi Gašpar Turčić. Između njih dvojice izbija svađa jer Natal nije udovoljio svim zahtjevima koje je tražio Turčić a ovaj na to bio pristao. A 14. ožujka 1530. uz posredovanje biskupa Jakova Pisaura, dogovorili su se da će Gašpar Turčić biti bilježnik do smrti Eusebijeve, tako da bilježničku službu može dati u zakup. Gašparu pripadaju prihodi što ih daju bilježniku klerici pred ređenje i neki crkveni porezi. Papa Klement VII. je 20. ožujka 1530. potvrdio njihovo izmirenje i neka drže svoje obećanje. Biskup Euzebije se vraća u Krk i u svibnju na očnicu (vigiliju) Spasova ima sukob s Mikulom Marojićem, krčkim kanonikom. Na sam dan Spasova Mikula je javno osramotio biskupa pa situacija postaje sve nesnosnija.⁴⁵ Oko blagdana Velike Gospe 1530. nakon kratke bolesti umire u Krku Euzebije Prioli, krčki biskup.

I nakon ovih ne baš ugodnih incidenta vrlo malo znamo o Gašparu Turčiću. Ipak dobiva se dojam da je bio vrlo sposoban bilježnik, pisar i kancelar krčke biskupije, a uz to je obavljao i druge odgovorne službe.

Ovdje bih samo spomenuo kao mogućnost da je Gašpar Turčić možda završio studij negdje na mletačkom području, jer se služi talijanskim jezikom, a stekao je solidno i znanje latinskoga jezika. K tomu je i dobar poznavalac staroslavenskoga jezika. Bio je od velike koristi dvojici uglednih izdavača hrvatskog misala u Senju 1494. godine. Značajno je da sudjeluje "žakan Gašpar Turčić" na tako važnom poslu uz prisutnost velikog broja svećenika! Mihovil Bolonić spominje u Krku za vrijeme biskupa Natalisa a Turre (1516. – 1528.) kancelara i bilježnika u krčkoj biskupiji nekog popa Gašpara Turčića, Senjanina.⁴⁶ Gašpar Turčić je po svemu sudeći jedan od vrsnih znalaca i marnih djelatnika na području izdavaštva, administracije i inih svećeničkih poslova.

⁴³ M. BOLONIĆ, 1980, 288, bilj. 1871.

⁴⁴ V. MENEGHIN, 1962, 396.

⁴⁵ I. ČRNČIĆ, 1867, 142-143.

⁴⁶ M. BOLONIĆ, 1975, 130.

Tomas Katridarić

Neobičan i plodan tijekom života imao je i Tomas Katridarić jedan od suradnika pri izdavanju glagoljskih knjiga u Senju.

Tomas Katridarić, senjski kanonik, sudjelovao je pri tiskanju barem četiriju knjiga senjske tiskare. Budući da *Meštrija* nema kolofona nije nemoguće da je Tomas sudjelovao u njezinu izdavanju. O njegovu životu također znamo vrlo malo, ali i ono malo podataka u kojima se spominje Katridarić pokazuje ga neobično nadarenim i cijenjenim svećenikom i javnim radnikom.

Od pet tiskanih knjiga iz drugog razdoblja rada ove tiskare na četiri knjige spominje se, uz ostale, i Tomas Katridarić, đakon i kanonik senjski. Prva tiskana knjiga iz druge faze rada senjske tiskare je *Naručnik plebanušev*. Uvod i kolofon je nešto opširniji i zato ga je vrijedno navesti u cijelosti. Kolofon donosi zanimljive podatke o početku i završetku tiskanja:

"V ime božie amen6 . let6 božih6 č.f.ž (=1507) miseca mae dan' .j. (=30) počine štampa ovih6 knjig'.

Ove knjige koje se zovu *Naručnik6 plebanušev6* biše štampane v Seni po nareen'ju počtovanoga gdina Silvestra Bedričića arhižakna i vikara sen'skoga na tlik6 trud6 od mnogo redovnikov6 prošene i po mnogo gospode potaknen'ju doprotumačene po veće našega ezika redovnikih6 i za istinu njih6 meštar6 i doktrv6 kih6 imna ne izriču se za ukloniti se tšće slve. Ke knjige bše komponene i korežene po domini Urbani z Otočca i po Tomasu d'ekonu kanonicih6 crkve senske. I bi štampa svršena po meštru Grguru Senaninu ki navlašć6 na to delo pride iz Benetak6 i svr(še)ne biše v hiži rečenoga gospodina arhižakna Miseca avgusta na dan6 i (=20) tr6 ž (=7) v letih6 Spasitela našega . č f ž (=1507).⁴⁷

Druga knjiga senjske tiskare je *Tranzit sv. Jerolima* i kolofon glasi:

"Svršene biše knjige sie koje se zovu *Transit. stga Erolima* v Seni v hiži počtovanoga gdina Silvestra Bedričića arhižakna senskoga. komponene i korežene Urbanom6 i Tomasom6 kanon'cih6 crkve senske. Štampane po meštru Grguru Senaninu Miseca mae na d (=5) dn V letih6 gnih6 č. f. 3 (1508)".⁴⁸

Treća tiskana knjiga je *Korizmenjak*, kolofon glasi:

"Svršen6 Korizmenak6 fratra Ruberta učinene na ugoenie svećenoga veličastva krala Fran'ta protomačen6 z latinskoga ezika na hrvac'ki po popi Peri Ekov'čići i po popi Silvestri Bedričići ki mole vas6 čast'ni oci ki budete

⁴⁷ A. NAZOR, 1978, 63-64.

⁴⁸ A. NAZOR, 1978, 63-64.

va ne čtali. ako naidete omršnju prez česa ni vi napravite a nam6 ne zamirite zač smo rodom6 Hrvate a naukom6 latinskim6 priprosti. Da va ufan'e onoga ki vsa vlada esmo e počeli i svršili Nemu budi hvala sada i vazda. Amen6.

Ove knjige ke se zovu fra Rubert6 biše štampane po nareeniju počtovanoga gdna Silvestra Bedričića arhižakna crikve senske. I te knjige biše komponene i korežane dominom6 Urbanom6 i Tomasom6 Katridarićem6 kanonicih6 rečene crikve senske. Štampane po meš/t/ru Grguru Senaninu. I bi štampa svršena v hiži rečnoga gdna Silvestra Miseca oktubra dan ž i (17) V letih6 Spasitela našega . Č. F. Z (1508).

Četvrta tiskana knjiga u drugom razdoblju senjske tiskare bila je *Mirakuli slavne d(e)ve Marie*. Najpotpuniji sačuvani primjerak u Hrvatskoj Akademiji ima 77 listova i nema zadnjega lista gdje je bio kolofon. Godine 1979. pronađen je potpuni primjerak Marijinih čudesa u British Library, gdje na posljednjoj stranici nalazimo sljedeći kolofon: "Svršene biše knjige sie ke se zovu Mirakuli bžene dve Marie v hiži poštovanoga gdna Silvestra Bedričića arhižakna senskoga komponene i korežene Urbanom i Tomasom kanonicih6 crkve senske. Štampane po meštru Grguru Senaninu. Miseca ijuna na dan DI () v letih6 gdnih .Č. F. Z. (1508).⁴⁹

Peta poznata tiskana knjiga je *Meštrija od dobra umrtija*, od koje nije sačuvan ni jedan potpuni primjerak (svi sačuvani nemaju zadnjih stranica ni kolofona). Pretpostavlja se da je tiskana 1507/8. godine. Možemo pretpostaviti da je i na njoj radio Urban iz Otočca i Tomas Katridarić, kanonici senjski.⁵⁰ Kako je Tomas Katridarić 27. kolovoza 1507. godine u kolofonu oslovljen "đakon", vjerojatno je nešto kasnije primio i svećenički red.

Nakon ovog plodnog razdoblja rada u tiskari i u pripremanju tiskanja glagoljskih knjiga ime Tomasa Katridarića nailazimo u dokumentima. On s još trojicom senjskih kaptolskih dužnosnika 10. svibnja 1509. godine jamči pred modruškim vikarom Pavlom Polovićem da svećenik Gašpar Turčić, ne će nastupati protiv modruškog vikara ni protiv modruškog kaptola.⁵¹ Godine 1511. Tomas Katridarić, kanonik senjske crkve, prisutan je u Baški kao svjedok u jednom procesu. Senjski kaptol 13. ožujka 1521. godine u procesu što imaju s Grgurom Orlovčićem i Jerolimom Petelinićem zastupa Tomas Katridarić s drugim predstavnicima kaptola. Onda je 31. listopada 1527. Tomas Katridarić prisutan je u svojstvu svjedoka prigodom prodaje vinograda

⁴⁹ A. NAZOR, 1983, 586-587.

⁵⁰ A. NAZOR, 1983, 586-587.

⁵¹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1863.

popu Lodoviku Dehaniću u Baški na otoku Krku.⁵² Konačno, važnu misiju kanonik Tomas obavlja u Dubrovniku 17. srpnja 1529., kada javlja knezu Obrdanči (Ivan Hoberdanač od Slatine, Johannes Hoberdanacz de Zalathnok), odanom pristaši kralja Ferdinanda, o kretanju turske vojske.⁵³

Ovdje mi se čini vrijednim spomenuti i fra Bernardina kojega Tomas, senjski kanonik, spominje u ovom pismu. Naime Tomas piše pismo Ivanu Hoberdanču i veli: "U svemu poštovani i svake časti dostojni i moi prijatelju dragi! Zmileno preporučene vašoi milosti kako gospodinu a po tom neka zna vaša milost kako primih knigu, koju mi piše i šale vaša milost po dominu Bernardinu, komu sam bil zajal u Pazaru novom, što vam i prija pišem". A na kraju tog pisma veli da mu je "otac dom Bernardin u Dubrovniku budući meni est platil pošteno vse, što mu sam bil zajal". U drugom pismu istoga dana završava Tomas: "I ta list poslah, po ocu Brnardinu, koi srčeno i verno suličita posal svitlosti kraleve, na koi je poslan".⁵⁴ Tri puta se spominje otac Bernardin. Jednom je oslovljen "domin Brnardin", drugi put "otac dom Brnardin" i treći put "otac fra Brnardin". Riječ je, nema sumnje, o istom čovjeku koji je u kraljevoj službi, odnosno povjerenik je kralja Ferdinanda. Nalazi se u važnoj misiji, bio je i u Pazaru, sada je u Dubrovniku, gdje je donio pismo kanoniku Tomasu i po njemu Tomas odgovara Ivanu Obardanči. Postavljam si pitanje: nije li ovaj otac fra Bernardin u stvari fra Bernard Dubrovčanin, koji je bio najvažniji suradnik i financijski najjači prigodom izdavanja glagoljskoga misala tzv. Misala fra Pavla Modrušanina? Na tu me pomisao potiče najprije što se radi o posudbi koju je fra Bernardin napravio i sretno povratio dug svojem vjerovniku. Tomas Katridarić je i sam sudjelovao u izdanju glagoljskih knjiga u Senju. Jako sposoban i aktivan u službenim poslanstvima se zauzima za kralja i obavlja veoma povjerljive poslove u tako sudbonosnim danima. Fra Bernardin Dubrovčanin sretno izvršava svoje obveze i kao poslanik i kao glasnik kralja Ferdinanda.

Iz ovog pisma kanonika Katridarića vidimo kako želi i neki unosni crkveni beneficij u duhu vremena, jer mu je potreban izvor prihoda da bi mogao pokrivati životne troškove. On moli kneza Ivana Obardanču neka to prenese kralju i neka beneficij bude vrijedan. Ivan Hoberdanač je jajački konjanički kapetan, koji do prosinca 1527. nije bio u Jajcu. Ali 19. veljače

⁵² V. ŠTEFANIĆ, 1954, 19.

⁵³ E. HERCIGONJA, 1983, 222-224; I. KUKULJEVIĆ, *Acta Croatica* 17. VII. 1529. Ovdje se je dobro podsjetiti da je Ivan Oberdanča (Hoberdanač iz Slatine) 29. svibnja 1528. bio u pregovorima kao poslanik kralja Ferdinanda u Carigradu i ostao sve do studenoga u tuskom zatočeništvu. Vidi V. KLAIĆ, 1973, 109.

⁵⁴ Đ. ŠURMIN, 1898, 17. VII. 1529.

1529. godine u Carigradu je kao poslanik kralja Ferdinanda na pregovorima s Ibrahim pašom.⁵⁵

I posljednji sigurni spomen Tomasa Katridarića, senjskog kanonika, imamo 5. listopada 1534. godine kada nastupa kao svjedok u Rabu.⁵⁶

Svakako, bilo bi vrijedno tragati i za drugim mogućim informacijama o Tomasu Katridariću. On je, nema sumnje, imao značajnu ulogu u kulturnom, duhovnom i društvenom životu te nam se pokazuje kao veoma poduzetan djelatnik. Nalazimo ga u važnim misijama u različitim mjestima (Baški, Rabu, Dubrovniku, i Lici), a sve to svjedoči kako za nj nema granica kamo ne bi mogao poći za poslom.

Blaž Baromić

Jedan od najistaknutijih djelatnika u pothvatu ranog tiskanja glagoljskih knjiga bio je Blaž Baromić, svećenik i kanonik senjski. Baromić je rodom iz Vrbnika. Tiskarsko umijeće naučio je u Veneciji, gdje je u Toresanijevoj tiskari tiskao 1493. godine brevijar. Kako tiskani brevijar 1493. godine, po mišljenju proučavatelja sadržaja, ima, uz ostalo, i neke novo-prevedene službe u čast nekih svetaca i odražava franjevački značaj, nastojat ću upravo u tom pravcu pokušati dati nešto više svjetla te uputiti na moguće utjecaje i suradnju pri ovom izdavačkom pothvatu.

Glagoljski brevijar, tiskan 1493. godine u Veneciji obiluje brojnim franjevačkim svecima. Blaž Baromić je bio dijecezanski svećenik pa se zato pomišlja da je u pripremanju i tiskanju ovog "franjevačkog brevijara" sudjelovao neki franjevac. Vjekoslav Štefanić smatra da je to mogao biti Stjepan Belić, franjevac trećoredac. Pokojni otac Leonard Tandarić, u razgovoru na tu Štefanićevu postavku i sam je ozbiljno pomišljao i sugerirao kako bi bilo vrijedno toj pretpostavci posvetiti pažnju u daljnjim istraživanjima. Biserka Grabar, obrađujući Baromićev tiskani brevijar, više puta iznosi mišljenje da je to franjevački brevijar. U završnom dijelu radnje veli: "Razlog pak što se (Baromić m.op.) odlučio baš za franjevački brevijar vjerojatno nije bila puka slučajnost, nego više potreba da se franjevci glagoljaši, pri čemu pomišljamo, imajući u vidu vrlo istaknuto mjesto zadarskih sanktorema u kalendaru, na zadarske trećorece, opskrbe liturgijskom knjigom koja sadrži njihov proprij i koja im je zbog svoje praktičnosti mogla služiti na njihovim čestim misijskim putovanjima...".⁵⁷

⁵⁵ LJ. THALLOCY, 1916, 221s.

⁵⁶ P. RUNJE, 2007, 159-163.

⁵⁷ B. GRABAR, 1984, 179.

Biserka Grabar navela je dvadeset i tri svetačka blagdana koji pripadaju franjevačkom liturgijskom pokladu. Zatim navodi nekoliko mjesta u kalendaru, gdje se izričito veli da se dotični blagdan slavi u franjevaca (biskupijski svećenici nisu dužni), to jest u franjevačkom redu. Za blagdan sv. Ivona u sanktoralu se nalazi i vlastito čitanje i za njega se stavlja: "Na svetago Ivoniša ispovednika tretoga reda". Isto tako za svetoga Elzearija koji ima i vlastitu službu stoji: "Na svetago Elzearie ispovednika tretoga reda".⁵⁸

Ovdje je posebno važno naglasiti da sv. Ivoniš, trećoredac i sv. Elzearij u ovom Brevijaru nisu prvi put spomenuti, nego je to bilo u kalendaru dvotomnog brevijara Ilirico 5, 6. (iz druge polovice 14. stoljeća). Upravo zbog velikog prisustva franjevačkih sanktorema i ova dva sanktorema potiču nas na pitanje predložka ovoga franjevačkog brevijara.

Iliricio 5, 6 također ima sve kvalitete franjevačkog brevijara. U njemu se nalaze opširna čitanja, čak i za oktavu blagdana sv. Franje, a zastupljeni su i drugi franjevački sanktoremi. Ponajviše zato što se u Ilirico 5, 6 nalaze trećoredci, pomišljamo da je i to bio franjevački brevijar.

Kako je već Vjekoslav Štefanić ozbiljno pretpostavljao da je u pripremanju ovoga brevijara bio aktivno zaposlen fra Stjepan Belić, franjevac trećoredac, pretpostavku želim potkrijepiti i nekim novim argumentima. Naime, kako je Ilirico 5, 6 bio početkom 16. stoljeća u Vrbniku postavljam pitanje, nije li taj brevijar bio u posjedu ili na raspolaganju prigodom pripremanja tiskanja Brevijara 1493. godine? Nakon smrti Baromića ovaj brevijar nalazio se u Vrbniku. Da je bio u Vrbniku postoje sigurni zapisi na samom brevijaru. Ovdje ću navesti i zanimljivu bilješku u kalendaru Ilirico 5, 6 koji se nalazi na dnu stranice za mjesec studeni, bilješka glasi: "Č.T.M.A. kršćeni svete Marie stolne crkve miseca oktobra dni I. i G. i cetera" i nastavlja istom rukom "Č.T.M.G. bi kršćena sveta Katarina kae svetom Ivani miseca oktobra dni I. D". A to znači: stolna crkva sv. Marije posvećena je 24. listopada 1361., a oltar svete Katarine u crkvi sv. Ivana 25. listopada 1364. godine.

U zapisu stoji "stolna crkva sv. Marije", što znači glavna crkva u Vrbniku, kao što se naziva i crkva sv. Marije u Omišlju stolna crkva (stolna u smislu župska, kaptolska, glavna crkva⁵⁹). Bratovština sv. Katarine ima oltar u crkvi sv. Ivana u Vrbniku. Podatci o crkvi i bratovštini sežu u polovicu 14. stoljeća. Čini mi se da je jednostavno pretpostaviti da je 24. listopada 1361.

⁵⁸ B. GRABAR, 1984, 175.

⁵⁹ U Vrbniku godine 1487. na 11. ožujka pop Matej Grgurić prodaje "braščini svete Marie crkve stolne Vrbnici jednu zemlju i pasište". Tako se naziva 1471. crkva u Omišlju. Cfr. Đ. ŠURMIN, 1898, 322, 263.

bila nedjelja, a to je dan kada je uobičajeno svečano posvećivati i obavljati posvete crkve. A tri godine kasnije biskup, dan iza posvete crkve, posvećuje oltar bratovštine sv. Katarine u crkvi sv. Ivana u Vrbniku. U Vrbniku se nalazila crkva sv. Ivana koja se spominje godine 1323., a u toj crkvi se nalazio oltar sv. Katarine, ali i istoimena bratovština.⁶⁰

Smatram da se ovaj zapis odnosi na Vrbnik, a pribilježen je naknadno (vjerojatno u vrijeme Baromića).

U Baromićevu brevijaru, uz franjevačke sanktoreme, posebno su istaknuti zadarski sanktoremi. To nam potvrđuje da se u većem broju zadarskih crkava glagoljalo. Trećoredci su imali svoj središnji samostan u Zadru, a iz Zadra su se povezivali s drugim redovničkim, trećoredskim zajednicama.

Stjepan Belić nalazio se 1493. i 1494. godine u Koprju, gdje je imao i povjerljivu službu i odgovornost, jer se borio za opstanak trećoredaca u Koprju, i to s franjevcima opslužiteljima. U to vrijeme (23. travnja 1494.) fra Stjepan je od povjerenika, fra Gabrijela Brunija, "venetus" franjevačkog generala Franje Sansonija, dobio službenu potvrdu da kao doktor sv. teologije i stručan znalac staroslavenskoga jezika ima pravo poučavati teologiju i staroslavenski u kaštelima i gradovima.

Biserka Grabar na kraju radnje navodi i važan podatak da se u Baromićevu brevijaru nalazi i "Rubrica ad informandos pusillos"⁶¹ (uputa za poučavanje mladih), dakle kako se moli časoslov i drugo, a to znači da je knjiga služila žaknima za usavršavanje. Par mjeseci nakon ovoga Belić dobiva i časni naslov i potvrdu da može poučavati mlade.

Sve nas ove pojedinosti upućuju na to da je vjerojatno fra Stjepan Belić, stručni znalac, poštovalac staroslavenskoga jezika i franjevac, dao ruku u pripremanju ovoga velebnoga djela koje nadilazi snage jednog čovjeka. Fra Stjepan je redovnik i da bi se uklonio "tašće slave", vjerujemo nije isticao svoj doprinos.

Silvestar Bedričić

Silvestar Bedričić, arhidakon senjske biskupije, zauzima veoma važnu ulogu u izdavačkoj djelatnosti senjske tiskare. Po svoj prilici je rođen u Senju u drugoj polovici 15. stoljeća, a umro je prije 11. studenoga 1512. godine vjerojatno u Senju. Prvi sigurni podatak o Silvestru Bedričiću nalazimo u kolofonu Misala 1494. godine tiskanoga u Senju, gdje stoji: "A biše štampani

⁶⁰ M. BOLONIĆ, 1981, 164.

⁶¹ B. GRABAR, 1984, 179.

s dopušćenjem i volju gna ba. Od domina Blaža Baromića i domina Silvestra Bedričića i žakna Gašpara Turčića b nas spasi Amen".⁶² Godine 1502. bio je arhidakon senjske crkve te sudjeluje u procesu u svezi s jurisdikcijom između senjskoga i otočkoga biskupa.⁶³ On je prevodilac *Naručnika plebanuševa* s Jakovčićem Perom, kako stoji u kolofonu tiskanog izdanja 27. kolovoza 1507. godine. Tisak Tranzita sv. Jeronima završen je 5. svibnja 1508. godine "v hiži počtovanoga gdina Silvestra Bedričića arhižakna senskoga"; 15. lipnja 1508. tisak Mirakula Bl. Djevice Marije "v hiži počtovanoga gdna Silvestra Bedričića arhižakna Senskoga", a 17. listopada 1508. završen je tisak *Korizmenjaka* "po nareeniju počtovanoga gdna gdna Silvestra Bedričića arhižakna crikve senske".

Bedričić se zadnji put spominje u Senju 10. svibnja 1509. godine kada s drugim kanonicima "crikve naše senske" jamči za svećenika Gašpara Turčića koji se nalazi negdje u Lici, u zatvoru kod Pavla Polovića, modruškoga vikara.⁶⁴ Nakon njegove smrti 11. studenoga 1512. imenovan je novi arhižakan senjske crkve. Kad je točno umro, nije jasno. Svakako 11. studenoga na njegovo mjesto izabran je novi arhižakan u osobi svećenika Ivana Mikulanića, a pred tri godine vikara senjskoga.

Bedričić je imao važnu ulogu u tiskanju. Za njega se veli da je naredio, no narediti može značiti i naručiti i nastojati da se dođe do tiskane knjige. U svakom slučaju, neko vrijeme tiskara je radila u njegovoj kući.

Urban iz Otočca

U četiri tiskane knjige na kojima sudjeluje Tomas Katridarić sudjelovao je i Urban iz Otočca koji je bio i senjski kanonik. O njemu nemamo drugih izvora osim da je sudjelovao u tiskanju glagoljskih knjiga. Vjerojatno je sudjelovao i u petoj tiskanoj knjizi u Senju (iz druge faze rada senjske tiskare).

Grgur Senjanin

O tiskaru Grguru Senjaninu zna se veoma malo. Radio je u Veneciji od 1483. godine zatim u Senju. Potvrdu o njegovu dolasku i radu u senjskoj tiskari nalazimo u kolofanima tada tiskanih djela. Tako se u *Naručniku plebanuševom* u kolofonu se navodi: "I bi štampa svršena po meštru Grguru

⁶² A. NAZOR, 1978, 63.

⁶³ M. SLADOVIĆ, 1856, 101.

⁶⁴ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1863, 10. V. 1509, 191.

Senaninu ki navlašć6 na to delo pride iz Benetak6 i svršene biše v hiži rečenoga gospodina arhižakna Miseca..." 1507. godine.⁶⁵

Prevoditelji

Prevoditi s jednog jezika na drugi nije lagan ni jednostavan posao. Potrebno je poznavanje jezika s kojega se prevodi kao i jezika na koji se prevodi. Bilo je više svećenika koji su se bavili s tim poslom u senjskoj crkvi. O nekima znamo samo ime, a o nekima nešto više. Ivanka Petrović obrađujući Mirakula slavne Deve Marije, tiskane u Senju 1507/8. (svim sačuvanim primjercima nedostaje kolofon) veli: "Mnoge one teme koje je evropska mašta, potaknuta i grčkim i orijentalnim temama, od početka kršćanstva stvarala, skupljala i taložila, pretočio je senjski prevodilac posredstvom talijanske književnosti u glagoljska slova malene hrvatske knjižice".⁶⁶ Za Mirakula nije nam poznat prevodilac, ali se s pravom pretpostavlja da je bio iz Senja. Bilo bi vrijedno doznati kako je bio organiziran rad na pripremanju senjskih izdanja.

Petar Jakovčić

U *Korizmenjaku* tiskanom 1507. godine u kolofonu se navodi da je knjigu preveo s latinskoga Petar Jakovčić i Silvestar Bedričić. Tiskana je nalogom i željom Silvestra Bedričića. Petar, svećenik senjski i kanonik, imenovan je 8. veljače 1482. godine u Rabu javnim bilježnikom od Jakova de Dominisa, pokojnoga Andriola.⁶⁷ Znamo da je Petar Jakovčić barem jedan javni službeni spis napisao na hrvatskom, i to glagoljicom. Napisao ga je 3. veljače 1489. u Brinju a koji završava: "I ja pop Pero Jakovčić (iz) Sena, kanonik crikve senske cesarskuju oblastju notar puplik, pisah to moju ruku, prošeh od edne strane i druge, i moe zlamene opšćeno postavih".⁶⁸ Neposredno pred krbavskim srazom Senjani su poslali poslanstvo 27. srpnja 1493. na čelu s arhiđakonom Petrom (Jakovčićem) u Rim da moli pomoć.⁶⁹ Mihovil Dubrovčanin, jegarski kanonik, izabran za senjskoga biskupa 6. svibnja 1495. godine prenosi svoje pravo arhižakansko u korist Petra Jakovčića.⁷⁰

⁶⁵ A. NAZOR, 1978, 64.

⁶⁶ I. PETROVIĆ, 1975, 28.

⁶⁷ O. BADURINA, Kronika II, Rab, 8. II. 1482.

⁶⁸ Đ. ŠURMIN, 1898, 335.

⁶⁹ M. BOGOVIĆ, 1998, 18.

⁷⁰ M. SLADOVIĆ, 1856, 170.

Zanimljivo da je svećenik i arhižakan Petar Jakovčić umro dvanaest godina prije nego je *Korizmenjak* tiskan. Izgleda da je senjska tiskara naglo prekinula s radom, pa se više od deset godina čekalo na ponovo pokretanje rada.

Jakov Blažiolović

Godine 1496. tiskana je *Spovid općena*. Za tisak ju je spremio, tj. preveo s latinskoga jezika senjski svećenik Jakov Blažiolović, koji je bio senjski biskup od 1501. do 1513. godine. Senjski arhižakan Petar Jakovčić umire 1496. u Zagrebu, a surađivao je na prijevodu *Korizmenjaka* tiskanoga u Senju 1507. godine. Znači u isto vrijeme barem dvojica senjskih svećenika prevode djela crkvene literature koje spremaju za tisak. Sve nam ovo potvrđuje kako se u to vrijeme na hrvatskom prostoru, koji nije pod venecijanskom upravom, organizirano radi na izdavanju knjiga. Cijela južna Hrvatska, s Krkom i otocima, nalazi se u sklopu Republike Venecije. Venecija je u to vrijeme najjači tiskarsko središte, a Vlada budno prati izdavačku djelatnost. Razumljivo, upravo je Senj prvi poduzeo tako važne pothvate oko tiskanja knjiga – za razliku od mnogo jačih gradova (Zadar, Rab, Dubrovnik) u ekonomskom, duhovnom i društvenom pogledu – jer je imao slobodne ruke, odnosno jer je bio neovisan.

Jakov Blažiolović, klerik senjske biskupije, dobio je 19. studenoga 1499. u prebendu benediktinsku opatiju sv. Križa kod Senja, a 9. prosinca iste godine oslobođen je pristojbi rimskoj stolici jer je prihod procijenjen na samo 20 zlatnih dukata.⁷¹ Blažiolović je imenovan senjskim biskupom 28. travnja 1501. godine a 30. travnja obvezuje se naplatiti pristojbe za imenovanje rimskoj kancelariji.⁷² Njegovo prezime piše se različito u pojedinim dokumentima (Blasioliis, Blosculis, Blasiolis, Blažević, Blažiolović i slično).

Knjigoveže

Knjigoveštvo je jedna od važnih radnji na području proizvodnje knjige općenito, a tiskanih posebno. Veći broj otisaka prije negoli se knjiga ponudi na tržištu trebalo je uvezati i obrezati. Vidjeli smo kako se u formiranju tiskarske djelatnosti u Senju Blaž Baromić najprije usavršavao u Veneciji, potom došao u Senj, gdje tiskao neobično važnu liturgijsku knjigu, brevijar.

⁷¹ *CAMERA APOSTOLICA*, 1302-1732, 2001, br. 331.

⁷² *CAMERA APOSTOLICA*, 1302-1732, 2001, br. 1092.

Na početku druge faze senjske tiskare iz Venecije je stigao meštar Grgur Senjanin i nastavlja radom u Senju.

Isto tako vidjeli smo da je djelovalo nekoliko svećenika prevodilaca u pripremanju glagoljskih knjiga za tisak. Možda su i druga zanimanja nastajala u Senju koja su bila u vezi s tiskanjem.

Pop Grgur Kraljić, knjigoveža iz Senja, radio je od 1497. do 1502. u Istri i uvezao nekoliko knjiga rukopisnih, glagoljskih.⁷³ To nas potiče na pomisao da je on radio i u Senju u vrijeme rada tiskare.

Senjski svećenici u službama izvan Senja

Poznato je da se vrbnički svećenik glagoljaš Mavro nalazio na području Dubrovačke Republike, a u razdoblju od 1453. do 1476. trojica senjskih svećenika glagoljaša Jakov, Matej Borčić i Bernard, službovali su na tom području.⁷⁴

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća zapažamo nekoliko istaknutih senjskih svećenika na odgovornim društvenim i političkim službama izvan Senja:

pop Pero Jakovčić u Zagrebu;

pop Tomaš Katridarić u odgovornim društvenim i političkim službama - Rab Dubrovnik;

pop Gašpar Tručić, kancelar i bilježnik u Senju i Krku putovao je službeno i poslovno u Veneciju, Rim;

pop Blaž Baromić Vrbničanin, ali i Senjanin u Senju, Veneciji, Rabu i unutrašnjosti senjske biskupije.

Meštri i doturi

Vidjeli smo da je svećenik Jakov Skorupić iz Paga, meštar učitelj u latinskoj školi u Krku. U kolofonu *Naručnika* piše: na toj knjizi sudjelovali su niki meštri i doturi a ne spominju se poimenično jer se žele držati i biti skromni.

Meštar je učitelj u školi općenito, dakle takvih je bilo u Senju koji su sudjelovali u radu u pripremanju tiskanih djela.

Doturi su stručno školovani ljudi koji su stekli akademske naslove na nekom od priznatih Veleučilišta u Bolonji, Veneciji, Ferrari, ili u nekom drugom visokoškolskom središtu. A takvih je bilo. Pretpostavljam, fra Stjepan

⁷³ B. FUČIĆ, 1975, 55-69.

⁷⁴ M. BOGOVIĆ, 1998, 88.

Belić, priznati učitelj glagoljice i profesor teologije, mogao je biti jedan od stručnih suradnika u izdavačkoj glagoljaškoj sredini.

Zaključak

Donio sam nešto novih arhivskih podataka o svećenicima angažiranim u tiskarstvu u Senju. Prema ovim, istina, sitnim podacima, dobiva se dojam da su angažirani djelatnici stručni ljudi. Tiskarsko umijeće iz dana u dan se usavršavalo. Kao što su tiskarske oficine bile sve bolje opremljene, tiskarstvo dobiva sve savršenije oblike, tako su se i djelatnici na pripremanju, tiskanju, ukrašavanju i izdavanju knjiga sve više usavršavali i stjecali visoke tehničke i kulturne kvalitete.

Izvori

- Arhiv Krčke biskupije, I, Acta 2, Natalis a Turre 1516-1528.
Arhiv Krčke biskupije, I, Acta Ep. Eusebii a Priolis (1528-1531), 1r.
Arhiv Krčke biskupije, I, 2r-v.
DAZd, Rapski arhiv, kutija V, 1497, str. 378r.
DAZd, Rapski arhiv, kutija II, 17. VIII. 1457.
DAZd, Rapski arhiv, kutija II, 19. IV. 1471. str. 33r.
DAZd, Rapski arhiv, kutija VI, 7. IV. 1504. str. 227r.
DAZd, Rapski arhiv, kutija VI, 8. XII. 1505. str. 319.
Kaptolski arhiv Senj, fascikl 1, br. 12. 6. VIII. 1503.
Kaptolski arhiv Senj, fascikl 1, br. 18, 11. XI. 1512.
Kaptolski arhiv Senj, fascikl 1, br. 12, 6. VIII. 1503.

Literatura

- Mladen ANČIĆ, Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije, *Zgodovinski časopis*, L. 44, Ljubljana, 1990, 521-546.
Odorik BADURINA, *Kronika I*, 21. II. 1460, 846; 18. VI. 1460, 848.
Odorik BADURINA, *Kronika II*, 16. III. 1497.
Odorik BADURINA, *Kronika II*, 27. XII. 1497, 74.
Odorik BADURINA, *Kronika II*, Rab, 8. II. 1482.
Juraj BARAKOVIĆ, Vila Slovinka, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, 1964, pjevanje VII, stih 923-930.
Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljaško tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998.
Mile BOGOVIĆ, Senj i lokacija njegove glagoljske tiskare krajem 15. stoljeća, *Senjski glagoljaški krug 1248.-1508*, Zagreb, 1998.
Mile BOGOVIĆ, Prijelazno stoljeće senjske Crkve (1450-1550), *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 69-92.

- Mihovil BOLONIĆ, *Stoljetne veze krčkih i senjskih glagoljaša*, *Senjski zbornik*, VI, Senj, 1975, 102.
- Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk, kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980.
- Mihovil BOLONIĆ, *Vrbnik nad morem*, Krk, 1981.
- Mladen BOŠNJAK, *Slavenska inkunabulistica*, Zagreb, 1970.
- CAMERA APOSTOLICA*, 1302-1732, 2, Zagreb- Rim, 2001, br. 331; 1092.
- Ivan ČRNČIĆ, *Najstarija poviest Krčkoj, Osorskoj, Rabskoj, Senjskoj i Krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.
- Stjepan DAMJANOVIĆ, *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskog književnog jezika*, Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost, II, Zagreb, 2000, 273.
- Sabine Florence FABIJANEC, *Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka*, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 25, Zagreb, 2007, 103-152.
- Euzebije FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, Zagreb, 1892, 294. 5. VII. 1484.
- Branko FUČIĆ, *Knjigoveža – Glagoljaš pop Grgur Kraljić iz Senja (1497.-1502.)*, *Senjski zbornik*, VI, Senj, 1975.
- Ciro GIANNELLI (+) - Sante GRACIOTTI, *Evangelium et epistola lingua slava interpretatum prohibetur cantari sine scriptis publice, nisi habeat interpretationem prae oculis sub poena soldarum XX, Il Messalle croato-raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Vaticana*, Vatikan, 2003, LVIII.
- Biserka GRABAR, *Tiskani glagoljski Baromićev brevijar*, *Slovo*, 34, Zagreb, 1984.
- Miroslav GRANIĆ, *Privilegij cara Sigismunda rapskoj obitelji Dominis iz god. 1437*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, *Razdio društvenih znanosti*, 9, 1980/1981, Zadar, 1982, 53-62.
- Eduard HERCIGONJA, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983.
- Karlo HORVAT, *Glagolitica Vaticana*, *Starine*, 33, 1911, 524.
- Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, V, Zagreb, 1973.
- Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Acta Croatica*, Zagreb, 1863. (1100.-1599. g.)
- Vittorino MENEZHIN, *S. Michele in Isola di Venezia*, I, Venezia, 1962.
- Ivan MILČETIĆ, *Bibliografija*, *Starine*, 33, Zagreb, 1911, 82-83.
- Anica NAZOR, *Zagreb riznica glagoljice* (katalog izložbe), Zagreb, 1978.
- Anica NAZOR, *Silvestar Bedričić, Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983.
- Ivanka PETROVIĆ, *Literatura u kojoj je svatko primao i davao*, *Senjski zbornik*, VI, Senj, 1975,
- Petar RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.
- Petar RUNJE, *Senjski kanonik i tiskar Tomas Katridarić, Tragom stare ličke povijesti*, Ogulin, 2007.
- Petar RUNJE, *Gašpar Turčić, svećenik i kancelar krčke biskupije, Riječki teološki časopis*, 6 (1998.). 2, 321-328.
- Manoilo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
- Franjo ŠANJEK – Josip TANDARIĆ, *Juraj iz Slavonije (oko 1355/60-1416.)*, *Croatica Christiana Periodica*, VIII, Zagreb, 1984, 6.

Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Još tri glagoljske isprave bašćanskog notara Mantakovića iz g. 1514. i 1527, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, I, Zagreb, 1954.
Đuro ŠURMIN, *Acta Croatica*, Zagreb, 1898. (1100.-1499. g.)
Ljudevit THALLOCZY, *Povijest Jajca 1450.-1527*, Zagreb, 1916.

SENJ CULTURAL CIRCLE AND SENJ PRESS

Summary

On the basis of some new archive data the author indicates a connection and activity in social and cultural area of glagolitic priests at the end of the 15th and the beginning of the 16th centuries. The author, on the basis of these new-discovered documents in clear light describes the life of printers: Gašpar Turčić, Tomas Katridarić and Blaž Baromić. There is a large possibility that Franciscan glagolitic brothers, first of all lesser known Fra Stjepan Belić, the first officially recognised old Slavic language teacher at the end of the Middle Ages, were included in Senj glagolitic cultural circle.

Keywords: Senj cultural circle, Senj press, glagolitic priests